

МЕТОДИ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА КОГНИТИВНИ МЕТАФОРИ В ПОЛИТИЧЕСКАТА РЕЧ

Жанета Андреева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

METHODS FOR IDENTIFICATION OF COGNITIVE METAPHORS IN POLITICAL SPEECH

Zhaneta Andreeva

Shumen University “Episkop Konstantin Preslavski”

The paper presents a study and an analysis of cognitive metaphors in the speech of contemporary Bulgarian politicians. This study aims to present three different ways in which metaphors can be identified in discourse. The first approach concerns the Pragglejaz Group's MIP for finding metaphorically used words. The second approach concerns the five-step MIPVU procedure – a way in which one can move from words identified as metaphorically used to the related basic conceptual structures. The third approach (Charteris-Black) focuses on other linguistic forms of metaphor expression such as mapping into a conceptual structure. All three approaches are applicable in empirical studies of corpus data from contemporary Bulgarian political speeches.

Keywords: metaphor identification, political metaphor speech act, Bulgarian political speeches, method, corpus

Подборът на емпиричен материал за научно изследване на когнитивните метафори поставя някои проблеми, свързани с употребата на конкретни методи за ексцерпиране и обработване на езиковите данни. Идентифицирането на когнитивни метафори е процес, който се основава на категоризация на явленията, свързани с езика, мисленето и общуването, ето защо той може методологически да бъде научно изграден като инструмент за проучване и анализ. Актуална тенденция в когнитивната лингвистика е намирането на практически начини за изследване на метафоричната употреба в речта. Това поражда редица проблемни ситуации поради неизяснените методи и критерии за разпознаване на метафоричните единици. Метафората е когнитивен механизъм, функциониращ чрез косвеното значение на думите в речевия дискурс. Според Лейкф (Lakoff/Лейкф 1986: 291 – 296, 1993: 202 – 251) и Гибс (Gibbs/Гибс 1993: 252 – 276, 1994) намирането на метафора се свързва с разкриването на непрекия смисъл в контекста на дис-

курса. Според Джонатан Чартърис-Блек (Charteris-Black/Чартърис-Блек 2004: 21) *метафората е езикова репрезентация, която е резултат от промяна в употребата на дума или фраза*. Формулировката на Чартърис-Блек задава приносна посока за анализ и практическа приложимост на метафората, а именно резултативността като нейна присъща черта. Той изследва метафората като стратегия за убеждаване и формиране на определена гледна точка.

Обект на настоящото проучване е възможността за практическо приложение на методи за идентификация на метафори при ексцерпирването и обработването на емпиричен материал от съвременните български политически речи. Такива лингвистични инструменти за анализ са методът на Pragglejaz Group – MIP, методът на Джерард Стийн – MIPVU, методът на Джонатан Чартърис-Блек.

В хода на проучването и обработването на метафори целта е да се изгради ключова представа за функцията на метафорите в живата реч. Формулирането на методи за идентификация и анализ на когнитивни метафори в речта е теоретична илюстрация на езика като мисловен механизъм. Разпознаването и декодирането на метафоричната употреба разкрива капацитета на прагматичната функция на метафорите в езика.

Първият проблем, който възниква при проучването и систематизацията на подходите към откриването на метафоричната употреба, е въпросът кое може да се смята за метафора. Въпреки безбройните опити на изследователите да обобщят универсален метод, липсват ясно формулирани критерии за идентификация на метафорите. Такъв процес на валидиране на механизъм за идентифициране разгръща екипът от учени Pragglejaz Group (2007: 1 – 39), включващ преподаватели¹ по различни дисциплини в световноизвестни университети. Групата стартира процедурата през 2007 г., като създава метод за идентифициране на метафорично употребените думи в дискурса – MIP (процедура за идентифициране на метафори), гъвкав инструмент, който надеждно може да се прилага при изследване на метафорите.

Необходимостта от MIP се налага от факта, че метафората провокира различни контекстуални значения като обем за осмисляне.

¹ Ray Gibbs, University of California, Santa Cruz, USA; Alan Cienki, VU University (Amsterdam) Netherlands; Graham Low, University of York, UK; Gerard Steen, VU University (Amsterdam) Netherlands; Lynne Cameron, Open University (Milton Keynes), UK; Elena Semino, Lancaster University, UK; Joe Grady, Cultural Logic LLC (Washington DC), USA; Alice Deignan, University of Leeds, UK; Zoltán Kövecses, Eötvös Loránd University (Budapest), Hungary.

Основна трудност е честото разминаване на становища във връзка с определянето на същността на метафоричната дума или фраза. В областта на методологията за обработване на емпиричните изследвания върху употребата на метафори не са налице съгласувани критерии за уточняване на това дали дадена лексикална единица е метафора. Липсата на прецизност затруднява проучването и анализа на емпиричния материал. Методът на Pragglejaz Group има за цел да установи всяка лексикална единица от дискурса, да идентифицира метафоричното значение и да стигне до ясно решение за наличието на метафорична употреба. Процедурата разграничава думите с метафоричен смисъл от думите с преносен смисъл в дискурса – напр. при метонимия. Задачата е да се предостави прост изследователски инструмент, който адекватно да се използва за проучване и анализ на емпиричния материал. В основата на метода е способността да се вземе решение дали в избрания екстракт е налице метафоричен смисъл. Решението да не се маркира някоя дума като метафорична не означава, че тя е употребена в буквалното си значение.

Механизмът по разпознаването на метафоричната употреба е сведен до три стъпки в акта на изследване и извод, който е решение за това дали е употребено метафорично значение.

1. Установяване на общото разбиране на контекста (осмисляне);
2. Определяне на лексикалните единици в текста;
3. Идентификационна последователност:
 - 3.1. За всяка лексикална единица в текста се установява нейното значение в контекста, като се взема предвид смисълът на лексикалните единици преди и след нея.
 - 3.2. За всяка лексикална единица се определя дали има основно значение в друг контекст. Най-често основното значение е свързано с конкретно действие или състояние, изразено е по-ясно.
 - 3.3. Ако лексикалната единица има основно значение в други контексти, освен дадения, се взема решение дали контекстуалното значение е в контраст с основното значение. Това се извежда чрез сравнение между основното и контекстуалното значение.

Извод: Ако има контраст между двете значения и ако единицата с преносно контекстуално значение се възприема чрез сравнение с основното, тя се маркира като метафорична.

Примерен модел на Pragglejaz Group за приложение на процедурата: / В продължение на / години / Соня Ганди / се е мъчила / да /

убеди / индийците, / че / тя / е / годна / да / носи / мантията / на / политическата / династия, / в / която / тя / се е омъжила, / камо ли / да / стане / премиер /.

*се е мъчила

1. Лексикалната единица е употребена в контекста като „бори се“ – усилие, трудност, липса на успех в постигането на целта – промяна на негативното отношение, възгледите и нагласите на другите;
2. Основно значение – глагол, означава действие с прилагане на физическа сила срещу някого или нещо;
3. Контекстуалното значение контрастира спрямо основното и може да бъде разбрано чрез съпоставка/сравнение с основното.

Извод: метафорична употреба – ДА.

Ресурсите за прилагане на МІР са уеббазирани корпуси и речници.

Примерен модел за приложение на метода МІР за идентификация на метафори, ексцерпирани от съвременните български политически речи.

Основно значение	Метафора	Контекст	Източник
военен сблъсък между въоръжени сили на две или повече страни	битка	съперничество, конфронтация между различните политически партии – ГЕРБ, БСП; Отровното трио, протестите пред парламента	К. Нинова
войник, участник в бой, сражение, война	боец в трудна битка	отстояване на идеологическа позиция в сложна политическа ситуация	Р. Радев
Вид настроение, характеризиращо се с липса на ентузиазъм; симптом на депресивно състояние	българската национална меланхолия	България е най-бедната страна в ЕС.	П. Стоянов
дълголетие; груб, агресивен акт, сексуално насилие	столетницата буквално се изнасилва от ДПС	БСП е партия с дългогодишна история; ДПС извършва непочтени действия към БСП като коалиционен партньор	Б. Борисов

Методът на Pragglejazz Group е приложим в хода на емпирично изследване на метафорите в политическата реч. Предложеният екстракт е част от по-обстояен емпиричен материал, ексцерпиран от речи и изказвания на съвременни български политици. МІР може да се приложи в различни по обем екстракти – от една лексикална единица до проучване на цялостна реч. Процедурата дава възможност да бъде изяснена метафоричната употреба на всяка единица, като трите стъпки по идентификацията се представят таблично (първите три графи), за да се приложи емпиричният материал към следващо ниво на обработване – приложение в корпус. Ресурси при работа с основното значение (първа графа) са *Речник на българския език*, Т. 1 – 15, 2001/2015, ИБЕ; *Български тълковен речник*, Наука и изкуство, 1995.

Пример: *българската национална меланхолия*

1. Изясняване на общия контекст на изказването.

Президентът Петър Стоянов констатира позицията на страната като една от най-бедните в ЕС. Контекстът налага асоциации за психологическия статус на живота в страна с такава позиция.

2. Определяне на лексикалните единици в текста.

/българската/ национална/ меланхолия/

3. Идентификационна последователност:

българската

- контекстуално значение – означава национален аспект на принадлежност;
- основно значение – отнася се до принадлежност към България;
- контекстуално значение спрямо основното – А) и Б) съвпадат; контекстуалното значение не контрастира с основното;

Метафорична употреба – НЕ;

меланхолия

- контекстуално значение – президентът Петър Стоянов констатира статуса на държавата в сравнение с другите държави от ЕС – България е на последно място в ЕС;
- основно значение – униние, отпадналост, тъжно настроение;
- контекстуално значение спрямо основното – контекстуалното значение контрастира с основното и може да бъде разбрано чрез сравнение с основното значение – България е най-бедната страна в сравнение с нивото на другите страни от ЕС;

Метафорична употреба – ДА.

Изследването на контекстуалния смисъл има за цел да изведе всички значения, кодирани чрез думата, и да наложи мисловен конструкт за възприемане на конкретна идея чрез метафоричността. Пред-

полагаемите мисловни ефекти на домейна източник (*битка, боец, столетница, меланхолия, изнасилване*) придобиват своята потенциална сила, когато са в позиция на аргументация, базирана на конкретни фонове знания (отношения между партиите, идеология, сблъсък, морал, психология и др.). От това следва, че задачата на методите за идентифициране на метафори е да се изгради точен алгоритъм за установяването не само на самата метафора, но и на потенциала, чрез който тя функционира като работещ когнитивен механизъм.

Разпознаването и разчитането на метафорите в дискурса е не само въпрос за идентифициране на метафорично използваните думи, но и за разпознаване на свързаните с тях концептуални домейни. В стъпка 3 може да има много вариации за преценка и идентификации – стилистични, диалектни, исторически, географски и др. Ако текстът е от минала епоха, контекстът на дадена лексикална единица е различен от съвременния, напр. *мантия, машина*.

Спорен остава анализът на фрази. Този проблем засяга границите на лексикалните единици и в този случай МІР предлага критерия *разложимост* – дали тази единица може да се анализира чрез разлагане на значенията на съставните ѝ части, или тя може да се разбира само когато е цяла. Ако многословната единица може да бъде семантично разложена, тогава всяка част се разглежда като отделна лексикална единица. Идиомите са неразложим израз. В процеса на извличане на метафорична употреба интерес провокира присъствието на предлози в даден екстракт. Като отделен клас неизменяеми думи, които могат да притежават и по-самостоятелни лексикални значения, предлозите означават определени пространствени и времеви отношения между обекти, явления, действия. Чрез изразяването на синтактични отношения на зависимост посредством предлози между думите в изречението или словосъчетанието се осъществява и възможността те да бъдат употребени в друг контекст, различен от буквалния. Примери, които илюстрират такава употреба, са: *всред, вместо, измежду, помежду, накрай, наместо, отвъд, относно, освен, пряко, против, свръх, след* и др. *Има една линия, отвъд която не съм десен* е изказване на премиера Кирил Петков по повод на статистиката, че 42% от пенсионерите са под линията на бедността. Буквалното лексикално значение на думата изразява местоположение зад нещо, докато метафоричният контекст налага представата за обществено-социални диференциации.

В хода на приложението на МІР са уточнени и лингвистичните единици, които пораждат колебания при прилагането на метода, напр. при различните класове думи. Много метафори имат идентични гра-

матически характеристики със своите буквални аналози, напр. преносната употреба на *прах* в изказванията на Хр. Иванов и В. Касабов: *Нямам намерение да лъжа никого и да хвърлям розов прах. Марешки не може да събира прахта от следите на Мандела; нито Цацаров и Гешев са Каравелов (Христо Иванов); Как е белият прах, а, как?* (В. Касабов към В. Сидеров). Омонимите не могат да се разглеждат като контрастна метафорична двойка. Има случаи, в които различните части на речта се използват по различен начин, напр. *демонтаж*, *демантиран* като метафорична стратегия: *демонтаж на модела Пеевски и на сарайското завладяване на България; демантиран Доган* (Хр. Иванов); *демонтаж на порочния управленски модел* (Р. Радев). Същественото име по-рядко се употребява метафорично, докато причастната форма е със силен метафоричен интензитет. Пълнозначните думи са лесни за идентификация на метафоричния смисъл, докато непълнозначните пораждаят затруднения. Метафората и метонимията са привидно близки и в някои примери като че ли границата между тях не се разчита. МIP разграничава ясно метафората от метонимията: за да е налице метафора, в стъпка 3 трябва да се направи сравнение между основното и контекстуалното значение и да се констатира контраст. При метонимията има връзка на близост, чрез която се формира представа за едно цяло семантично ядро, докато при метафората връзката е по сходство.

Методът на Pragglejaz Group е приет и доразвит в нова посока от група учени, ръководени от Джерард Стийн (Steen/Стийн 2007). Методът, който те разработват, е вариант на МIP – МIPVU². Моделът МIPVU е разгърнат в пет стъпки, при които изследването се фокусира върху концептуализацията. Преминаването от езиковата форма на метафората към нейната концептуална структура е основен методологичен подход при МIPVU. Намирането на метафори в дискурса не е просто въпрос на регистриране на метафорично използвани думи, защото е необходимо идентифициране на свързаните с тях концептуални структури. Приносният момент при този метод е извеждането на основна концептуална структура от езиковата форма на метафората. Аналитичната последователност на метода МIPVU включва следните стъпки (Steen/Стийн 2007: 9 – 25):

² Наименованието показва връзката с процедурата на Pragglejaz, а прибавените две буквени означения са абревиатура на университета в Амстердам, в който работи екипът на Стийн.

1. Идентифициране на метафоричния фокус;
2. Идентифициране на метафорична пропозиция;
3. Идентифициране на метафорично сравнение;
4. Идентифициране на метафорична аналогия;
5. Осъществяване на метафоричното картографиране.

Метафоричният фокус в **първата стъпка** е всъщност откриването на метафората и думите в дискурса, с които тя е свързана; **втората стъпка** кореспондира с откриването на основното значение; **третата стъпка** е концепцията за метафорично сравнение, т.е. сравнението между основното и контекстуалното значение. От първата до третата стъпка процедурата на MIPVU, както се вижда, следва модела MIP на Pragglejaz Group. **Четвъртата стъпка** е изясняването на аналогията между основното и контекстуалното значение, като тази аналогия е предположена от сравнението в третата стъпка. В **петата стъпка** се изясняват имплицитните проявления на метафоричния контекст и тяхното описване е процес на метафорично картографиране. Това е идентификация на пълното когнитивно метафорично значение, в което се разполагат аналогично източникът и домейнът.

Методът на Pragglejaz Group – последователност от три стъпки и извод за метафорична употреба, изглежда лесно приложим механизъм в хода на практическото изследване на метафоричността в езиковия дискурс. Определянето на метафоричния контекст е най-сложната страна – кой метафоричен модел е употребен в подбрения екстракт. Именно тази страна от приложението на MIP – прагматичната функция на метафоричната употреба – остава неизяснена и тя се отнася до начина, по който концептуалните структури се обработват като психологически процес от страна на адресата. Например процесът на идентифициране на метафори може да бъде много опростен по схемата *доказване на контраст между буквалното и контекстуалното значение; маркиране на метафорична употреба*. Това е механизъм, схематично следващ отношенията между понятийната двойка *език и мислене*. За да се констатира метафоричната употреба, трябва да се изяснят различните контекстуални значения, които метафоричността отключва; да се осмислят когнитивните нива в дълбочина, защото точно тяхната специфика определя силата и капацитета на употребената метафора в речта. Това е доразвито в процедурата, която Стийн предлага.

Как може да се интерпретират метафорите от предложения в табличен вариант екстракт от съвременни български политически речи според тези два метода? Когато Корнелия Нинова употребява метафората *битка*, представя напрежението между БСП, протестиращи-

те, ГЕРБ и Отровното трио. Идентифицирането според двете процедури категорично констатира наличие на метафорична употреба, но изясняването на пълното когнитивно метафорично значение може да се случи чрез осъществяването на метафоричното картографиране в петата стъпка от процедурата на Стийн. Когато президентът Петър Стоянов представя себе си като боец, а предстоящите избори като битка, той имплицира в метафоричния контекст модела източник и няколко домейна: *предизборна реч, защита на интересите на гражданите, сблъсък и противопоставяне на идеологии*.

Посочените примери за метафорична употреба в съвременните български политически речи и вариантите за идентификация на думи и изрази с метафоричен контекст са част от едно по-обхватно изследване, което има за цел да подбере емпиричен материал за създаване на корпус.

Фокусирането върху концептуалността е водещ подход и в метода на Charteris-Black (Charteris-Black/Чартърис-Блек 2004). Според изследователя метафоричният анализ трябва да интегрира лингвистични, семантични, когнитивни и прагматични критерии, тъй като метафората не може да бъде обяснена само с езиковедска, когнитивна, прагматична теория. По-конкретно, рамката, използвана за анализ на метафората, трябва да комбинира следните три компонента: лингвистичен, когнитивен и прагматичен, тъй като нито един компонент сам по себе си не е достатъчен, за да даде изчерпателно обяснение на метафоричните изрази. Методологията на Чартърис-Блек включва три етапа: идентификация, тълкуване и обобщение на определени мисловни модели. Методът на Блек е интерпретативен и като подход към метафората се доближава до действията в четвъртата и петата стъпка от модела на Джерард Стийн.

Приносен момент в съвременната лингвистика е създаването на специализирани ръководства за проучване и анализ на метафорите в общуването. Идеята на MIPVU за концептуализация показва същността на метафората да демонстрира знания и опит. Друго научно ръководство в тази посока на изследвания е сборникът Cambridge Handbook of Metaphor and Thought (Gibbs/Гибс 2008: 3 – 6). Основната цел на наръчника е да опише ключови разработки от съвременните изследвания върху метафората, като засяга теоретични, емпирични и приложни въпроси.

През 2006 г. бе основана научна асоциация за изследване и приложение на метафорите в езика (RaAM/Researching and Applying Metaphor). Нейната дейност е фокусирана върху сферата на приложната

лингвистика, свързана с идентификацията и функционирането на метафори. Идеята е на Лин Камерън, а следващ етап от нейната проучвателна и анализаторска дейност е участието ѝ в екипа на Pragglejaz Group. Изследванията на метафорите са интердисциплинарен акт, ето защо актуалните методи за извличане и анализ на метафори са дело на научни екипи, които структурират работещи механизми като MIP и MIPVU. Цитираната методология за идентификация на метафори е практически приложима към процеса на създаване и функциониране на корпус от когнитивни метафори, който да се използва в бъдещи научни изследвания. Значимите страни и функционалният капацитет на корпусната лингвистика са представени в изследователската дейност на друг учен от екипа на Pragglejaz Group – Елена Семино (Semino/Семино 2008, 2017: 463 – 476). Процедурата MIP е част от корпусните инструменти за откриване и ексцерпиране на метафоричен материал.

Експерименталните проучвания обхващат широки изчерпателни модели на комуникация, основани на функционалната същност на метафоричния смисъл. Изводите от тези проучвания са, че метафорите са не просто декоративен аспект, чрез който се реализира реторичен троп, а когнитивна схема за концептуализиране на познания и идеи.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Charteris-Black/Чартърис-Блек 2004:** Charteris-Black, J. *Corpus approaches to critical metaphor analysis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
- Gibbs/Гибс 1993:** Gibbs, R. W., JR. *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Gibbs/Гибс 2008:** Gibbs, R. W., JR. *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Lakoff, Johnson/Лейкъф, Джонсън 1980:** Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press, 1980.
- Lakoff/Лейкъф 1986:** Lakoff, G. The meanings of literal. // *Metaphor and Symbolic Activity*, 1986, 1 (4), 291 – 296.
- Lakoff/Лейкъф 1993:** Lakoff, G. *The contemporary Theory of Metaphor*. // *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 202 – 251.
- Pragglejaz Group/Прагълджаз груп 2007:** Pragglejaz Group. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. // *Metaphor and Symbol*, 2007, 22 (1), 1 – 39.
- Semino/Семино 2008:** Semino, E. *Metaphor in Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Semino/Семино 2017: Semino, E. Corpus linguistics and metaphor. // *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 463 – 476.

Steen/Стийн 2007: Steen, G. J. Finding Metaphor in Discourse: Praggelaz and Beyond. // *Cultura, Lenguaje y Representacion/Culture, Language and Representation*, vol. V, 2007, 9 – 25.